

Povij. pril. 113.-124.

Zagreb, 2000.

UDK 34 (439) (094) „12”
 929 Paulus Dalmata (Hungarus)
 Izvorni znanstveni rad
 Primljeno: 28. 8. 2000.

Iz izvora povijesti prava srednjovjekovne Ugarske Kraljevine: Paulus Dalmata/Hungarus i njegova *Notabilia*

Dorottya András

Hungarian studies, Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Autorica na temelju komparativne analize mađarske i hrvatske literature dolazi do zaključka da su Paulus Dalmata/Hungarus, prior bolonjskog dominikanskog reda i “*Magister Paulus presbyter S. Nicolai*”, u moralno-teološkoj *Summi* spomenut kao autor, iste osobe. U stručnoj je literaturi naime dosad bilo sporno pitanje je li Paulus, majstor bolonjskog samostana Niccola delle Vigne i sveučilišni profesor u Bologni istovjetan s autorom *Summe*.

1. Ličnost i važnost Paulusa Dalmate/Hungarusa u povijesti prava srednjovjekovne Ugarske Kraljevine

U pojedinim disciplinama povijesti kulture mađarskog naroda i drugih srednjoeuropskih naroda, važnu ulogu ima istraživanje intelektualnog sloja o pohađanju zapadnoeuropskih sveučilišta, o srednjovjekovnoj *peregrinatio academica*. Istraživanje integracije obrazovanosti, donijete iz inozemstva, osvjetljava izgradnju stručnih posredničkih kanala, kao i osnovna obilježja domaće kulture i domaćeg sustava ustanova, vezanog za tada još formirajuća stručna područja. Od srednjovjekovnih talijanskih sveučilišnih radionica opću kulturno-povijesnu ulogu, u prvom redu Bologne i Padove, u osnivanju mađarskih i drugih srednjoeuropskih sveučilišta istražuju brojni studiji.¹

U istraživanjima mađarske povijesti prava, struktura tadašnjeg pravnog obrazovanja i osnovna obilježja domaćeg razvoja prava prije događaja u Mohaču u prvom se redu mogu upoznati iz studija Lászlóa Veressa i Györgya Bónisa. Njihove je radove potrebno istaknuti među stručnom literaturom o ovom razdoblju, zbog sustavnog skupljanja i priređivanja raspoloživih podataka, odnosno, zbog načina

¹ O kulturno-povijesnoj ulozi bolonjskih i padovanskih sveučilišnih radionica u svijetlu osnivanja mađarskih i drugih srednjoeuropskih sveučilišta v. između ostalog *Székegy, Gy.: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemlétesítések összefüggéseiben*, u: Janus Pannonius Múzeum 1967. évi évkönyve, Pečuh, 1968., str.155.–174.; *Vetulani, A.: Le circostanze della fondazione delle università di Pécs, di Cracovia e di Vienna*, u: Jubileumi tanulmányok, ur.: *Csizmádia, A.*, Pečuh, 1967., str. 21.–48.; *Csizmádia, A.: L'attività di Galvano di Bologna a Pécs e alcuni problemi dell'insegnamento del diritto nell' Ungheria medioevale*, u: Jubileumi tanulmányok..., str. 111.–157.; *Hamza, G.: Studenti ungheresi di diritto nelle università di Bologna e di Padova*, u: Il Veltro II. Le relazioni tra Italia e l' Ungheria, Rim, 1993., str.187.–195. Za rimske studije mađarskih studenata v. *Bitskey, I.: Studenti ungheresi a Roma nel tardo medioevo e nel Rinascimento* u: Il collegio germanico-ungarico di Roma, Rim, 1996., str. 1.–10.

obrade monografskih prikaza.² S jedne strane, iz ovih je istraživanja poznato da su znanja stečena na talijanskim sveučilištima znatno utjecala na razvoj pravne kulture koja se formirala na području srednjovjekovne Mađarske, u Ugarskoj Kraljevini, te na stručnu spremu tadašnjih djelatnika kraljevsko-crkvene administracije, odnosno prilikom prenošenja pojedinih, u inozemstvu udomaćenih pravnih ustanova. S druge strane, iz pohađanja inozemnih sveučilišta, što je u srednjem vijeku bilo opće raširena praksa, postaje jasno i to na koji se način tadašnji mađarski upravno-pravni aparat, povezan s crkvom, ali postupno sekularizirajući, osim obrade vani stečenog znanja vezao i za obrazovni sustav talijanskih sveučilišta.

Istovremeno, domaću primjenu inozemnih iskustava obogaćivala je i etnička raznolikost Ugarske Kraljevine, jer su u centralnoj i lokalnoj administraciji vodeću ulogu imali pravници i klerici iz brojnih krajeva Kraljevine, a njihova nam je višestрана kulturna, jezična i stručna povezanost nepoznata.³ O djelatnosti i životu tih crkvenjaka i svjetovnjaka druge nacionalnosti, koji su radili i došli do vodećih dužnosti u mađarskoj državnoj upravi, raspoložemo s relativno malo informacija. No, jedna od određujućih ličnosti u razvoju prava u Mađarskoj, prije Mohača, crkvenjak

² Veress je poslije obrade dokumentacije o mađarskim studentima koji su studirali na pravnom fakultetu padovanskog sveučilišta – *A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, Budimpešta–Cluj, 1915. – sastavio popis mađarskih studenata koji su završili studije na svim talijanskim sveučilištima, v. *Veress, L.*: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864)*, Budimpešta, 1941. Popis mađarskih studenata bolonjske radionice počinje imenom Paulusa Dalmate/Hungarusa (op. cit., str. 1.). Iz Bónisevih studija u svezi s našom temom, i bez zahtjeva za cjelovitost, v. *Bónis, Gy.*: *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn, Ius Romanum Medii Aevi V. 10*. Milano, 1964., *Bónis, Gy.*: *Középkori jogunk elemei, (Kanonjog, szokásjog, római jog)*, Budimpešta, 1972., u svezi s našom temom osobito: str. 14.–23., 92.–97., odn. 143.–145.

³ U istraživanju izvora srednjovjekovne mađarske povijesti prava novo gledište predstavljaju svi studiji koji se bave istraživanjem nacionalnog i etničkog sastava crkvenjaka koji su studirali u bolonjskim i padovanskim radionicama, a kasnije se zaposlili na području Ugarske Kraljevine. U nizu 13 *nationes* koje su sačinjavale bolonjski pravni fakultet, o ulozi *natio hungarica* i o kasnijoj djelatnosti studenata koji su završili studije u Bologni v. *Bónis, Gy.*: *Die praktische Juristenausbildung in mittelalterliche Ungarn*, u: "Acta Facultatis Juridicae Universitatis Comenianae", Bratislava, (1968.), str. 55.–64., odn. studij naprednog autora koji se osniva na Veressevim radovima: *Pesenti, T.*: *Studenti ungheresi nello studio padovano prima del 1241*, u: *Roma e l'Italia nel contesto della storia delle università ungheresi*, Rim, 1985., str. 35–39. Uzevši u obzir onodobnu teritorijalnu proširenost i nacionalni sastav Ugarske Kraljevine, kao i obilježja etničkog sastava tadašnje srednjoeuropske regije, novim podacima služi se i istraživanje pohađanja sveučilišta erdeljskog i hrvatskog crkveno-intelektualnog sloja. Vidi: *Tonk, S.*: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukurešt, 1979., str. 144.–155. O sociološkom i društvenom sastavu studenata prava hrvatske nacionalnosti zagrebačke biskupije koji su studirali u Bologni, v. *Hrvatsko sveučilište i visoke škole u Zagrebu*, u: "Alma Mater Croatica", VI., Zagreb, (1943.), str. 4.–5., odn. *Grmek, V.*: *Hrvati i sveučilište u Padovi*, u: "Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti", LXII., (1957.), Zagreb, str. 362.

koji je u jednim izvorima spomenut kao Paulus Hungarus, a u drugima kao Paulus Dalmata, bio je hrvatskog podrijetla.⁴

Malobrojne životopisne podatke koji se odnose na ličnost Paulusa Dalmate/Hungarusa u prošlom su stoljeću kod nas prvi skupili povjesničar književnosti Ferenc Toldy, zatim László Fejérpataky i Emil Békésy, a na osnovama njemačkih i talijanskih dominikanskih crkvenopovijesnih izvora.⁵ U mađarskoj stručnoj literaturi o životu Paulusa Dalmate/Hungarusa, naš autor Toldy dao je najveće značenje njegovoj misionarskoj djelatnosti i odličnim govorničkim sposobnostima, a inozemni ugled njegovoj djelatnosti na području kanonskog prava.⁶ Istražujući domaće utjecaje pohađanja sveučilišta u inozemstvu, György Bónis povijesnopravnu važnost Paulusove djelatnosti vidi u poticanju domaće recepcije rimskog i kanonskog prava, vezanog za povijesni razvoj i preobražaj konkretne pravne ustanove.⁷

⁴ U svezi Paulusova dalmatinskog podrijetla v. *Rovetta, A.*: Biblioteca chronologica illustriorum Virorum Provinciae Lombardiae, Rim, (1691.), str. 6.-7., odn. *Zaccagnini, G.*: Le scuole e la libreria del convento di S. Domenico in Bologna, dalle origini al secolo XVI, u: "Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia Partia per le provincie di Romagna", IV, XVII., (1924.), Bologna, str. 238., *Banfi, F.*: Paolo Dalmata detto Ongaro (A proposito dei codici Borghesi), Estratto dall' Archivio Storico per la Dalmazia, XXVII. (1939.), Rim, str. 3. U mađarskoj stručnoj literaturi Veress u uvodu svoga rada poziva se na Rovettu: "*mindenki figyelmét elkerülte Rovetta bolognai munkája, amelynek adatai szerint ez a Boldog Magyar Pál tulajdonképpen dalmátországi volt*". (1941., op. cit., str. 1.).

⁵ Njemačka i talijanska literatura u prvom redu obrađuju djelatnost Paulusa Dalmate/Hungarusa u sklopu izgrađivanja crkvene organizacije dominikanskog reda, v. *Pfeiffer, N.*: Die ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tartarenvernichtung 1241-1242, Zürich, 1913., str. 15.-26.; *Banfi, F.*: op. cit., str. 3.-10. Iz mađarske literature koja se odnosi na Paulusa v. *Toldy, F.*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalomtörténethez, (Értekezés a nyelv és széptudományok köréből), MTA, II., 7. (1871.), Pešta, str. 1-7.; *Fejérpataky, I.*: Szellemi élet az Árpádok alatt. Jog és természettudomány az Árpádok alatt, u: "Figyelő" III. (1878.), Budimpešta, str. 190.-192.; *Békésy, E.*: Magyar írók az Árpád-házi királyok korában, u: "Katolikus Szemle", X. (1896.), Budimpešta, str. 536.-537.

⁶ "*Ekép a mi Pálunk lett ezen a közép magyar irodalomban is oly hatásosan szerepelt szerzetnek Magyarországon felállítója... különösen pedig a kúnok térítésében hatalmas szónoklatával oly szerencsésen működött, hogy a kúnok apostolának, a szó mesterének (Dux Verbi) díszneveit érdemelte ki... A külföldön Magyar Pál mint Decretalium interpres lett nevezetessé.*" (Toldy, F.: op. cit., str. 5.)

⁷ Tijekom istraživanja prenošenja pojedinih pravnih ustanova rimskog i kanonskog prava u Mađarsku, kao i u istraživanjima terminoloških pitanja koja se tiču početka domaćeg razvoja dekretalne legislacije koja započinje poslije 1180. godine, György Bónis drži preokretom talijansko djelovanje prvih poznatih mađarskih kanonista, i tragom njih pojavu rimskih pravnih obrata, koji se mogu pokazati u mađarskoj pisarskoj praksi (1972., op. cit., str. 22.-23.). U izlaganju o pojedinim pravnim ustanovama, Bónis Paulusovu ulogu spominje u udomaćenju *quarta puellaris* u Mađarskoj: "*Bár talán kissé merész Murarikanak az a feltevése, hogy az ismert Paulus Ungarus bolognai professzornak 1221-i hazatérése az oka a hazai jog hirtelen megváltozásának, glosszatori eredetét alig tagadhatjuk. Mivel azonban a lengyel czwarcizna és a litván csetvertája csaszt valószínűleg Magyarországról került északi szomszédainkhoz, itt egy római jogintézmény messze kibátó átvételével van dolgunk.*" (op. cit., str. 95., usp. *Murarik, A.*: Az ősiség alapintézményeinek eredete, Budimpešta, 1938., str. 77.-91.).

Neizvjesnost Paulusove ličnosti i ocjena njegove djelatnosti upućuju na nužnost i pouke istraživanja povijesnih i filoloških izvora usko vezanih za povijest prava. Oni pomažu i praćenje promjena srednjoeuropske pravne kulture i osobitosti pojedinih pravnih ustanova. Preko poznavanja Paulusove djelatnosti s novim podacima možemo osvijetliti i pojedina obilježja crkvene organizacije, koja je bila usko vezana za onodobni pravni život, za srednjoeuropsku recepciju talijanskog obrazovanja te povijest hrvatsko-mađarskih veza.⁸

S imenom Paulusa Dalmate/Hungarusa prvi se put susrećemo u talijanskim istraživanjima povijesti pelegrinacije mađarskih pravника među mađarskim studentima, kasnijim profesorima bolonjskog sveučilišta prije 1241. godine. Paulus je u prvoj četvrti 1200-tih godina radio kao profesor kanonskog prava u Bologni. Rezultat njegove znanstvene djelatnosti dva su kodeksa čuvana u Vatikanu: *Codex Borghesiana* 261, koji sadrži njemu pripisivana *Notabilia*, te *Codex Palatina Latina* 461, koji sadrži *Summa poenitentia*, rad moralno-teološkog obilježja.⁹ Paulus je poslije 1221. godine, po nalogu dominikanskog reda, bio glavni upravljač udomaćivanja reda u Mađarskoj, te stvoritelj njihove mađarske organizacije.¹⁰ U tom svojstvu Paulus je imao važnu ulogu u ovdašnjoj crkvenoj organizaciji sve do svoje, po izvjesnim izvorima mučeničke smrti, prilikom najezde Tatara.¹¹

Podaci iz stručne literature o Paulusovoj ličnosti, životu i djelatnosti podjednako su vrlo manjkavi i istovremeno proturječni. U pojedinim izvorima većinom se navodi da je naš autor u znatno pridonio preobražaju razvoja prava u Mađarskoj poslije pohoda Tatara. Međutim, te tvrdnje autori pretežno ne podupiru dovoljno konkretnim rezultatima istraživanja. Čini se da se u svezi s Paulusom raspoloživi izvori ne slažu ni u tome je li se ovaj autor zvao *Paulus Hungarus*, *Hungaricus*, *de Hungaria* ili *Dalmata*.¹²

Iz podataka, koji se odnose na upotrebu imena ovog poznatog bolonjskog profesora kanonskog prava, i s tim u svezi i na njegovo podrijetlo, možemo utvrditi sljedeće: potpis imena našeg autora sačuvan ispod tekstova kodeksa jednostavno je

⁸ Iz bogate literature povijesti talijansko-mađarskih veza v. *Ferrario, G. C.*: Relazioni italo-ungheresi nella storia, Budimpešta, 1925., str. 26., u kojem autor daje pregled veza od početka do početka XX. stoljeća. Usp. *Husztí, D.*: Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban, Budimpešta, 1941., str. 128.

⁹ v. *Toldy, F.*: op. cit., str. 5.-7.; *Békesy, E.*: op. cit., str. 536.-538.; *Banfi, F.*: op. cit., str. 1.

¹⁰ "passato in Italia, per istudiare nella celebre università di Bologna, ivi in breve f; tali progressi che non solo acquisto la laurea di Dottore e Maestro, ma anco la cattedra di legge canonica in quella università, con molto applauso, e con pubblico stipendio, e non poco frutto degli uditori..." citira *Banfi, F.*, op. cit., str. 3.

¹¹ O mučeničkoj smrti Paulusa i njegove braće frataru u tatarskoj najezdi v. *Ferrari, S.*: De rebus Ungaricae provinciae sacrae Ordinis Praedicatorum, Beč, 1637., str. 46., na osnovi čega to u mađarskoj literaturi opisuje *Balics, L.*: A római katolikus egyház története Magyarországon, II./II., Budimpešta, 1890., str. 348.-349. U novijoj mađarskoj stručnoj literaturi v. *Székegy, Gy.*: Il ruolo delle università ungheresi medioevali e degli studi universitari all'estero nella formazione degli intellettuali ungheresi, u: Roma e l'Italia nel contesto della storia delle università ungheresi, Rim, 1985., str. 54.

¹² v. *Székegy, Gy.*: op. cit., str. 54.

samo Paulus. Znatan dio onodobnih referencija – 17 rukopisa, koje se bave njegovim radovima – isto tako sadrže kratku formu Paulus. U dopisivanju sa suvremenicima, na primjer s bolonjskim kancelarom Bernardom Bottonijem, on također koristi formu Paulus. Zanimljivo je pridjevka *Hungarus*, prema izvjesnim mišljenjima može značiti da je Paulus bio iz Mađarske, ali ne mađarskoga nego dalmatinskoga podrijetla.¹³ Čini se da se ova činjenica može potvrditi i s dvije točke gledišta. S jedne strane, druga varijanta imena *Paulusa Hungarusa*, koja se nalazi u kasnijim izvorima, to jest *Paulus de Hungaria* koja potvrđuje samo mađarsko podrijetlo, a s druge strane tadašnja praksa korištenja imena, na temelju čega je primjerice njegov suvremenik Damasus Hungarus, s obzirom na svoje mađarsko podrijetlo, koristio "mađarski" pridjevak imenu. Označivanje *de Hungaria* potječe od Paulusova životopisca. Prema tome, u širenju forme *hungarus* stoji isključivo rad *Commentariolum de provinciae*. U pogledu bolonjske djelatnosti Paulusa Dalmate/Hungarusa i dominikanski red i sveučilišni ljetopisi pružaju pouzdane izvore.¹⁴ Na osnovi podataka može se ustanoviti da je Paulus svoju znanstvenu djelatnost obavljao u bolonjskoj radionici prije 1219. godine, te da su spomenuta *Notabilia*, tj. napomene za prve tri kompilacije *Decretum*-a, tragovi njegove tadašnje djelatnosti. Kao jedno od priznanja za njegovu crkvenu djelatnost, Paulusa je 24. ožujka 1220. godine papa Honorije III. izabrao među članove "Fratres primitivi conventus", a 13. siječnja 1221. godine postao je prior bolonjske redovničke kuće. Oko 1219.–1220. godine prekida se Paulusova bolonjska znanstvena i nastavnička djelatnost. Na osnovi podataka dominikanskih ljetopisa, vjerojatno između 13. siječnja i 7. lipnja 1221. godine osnivač reda Sv. Dominik daje četvorici fratara teritorij i novac da stvore prve dominikanske samostane na području tadašnje Mađarske. Među četvoricom fratara, izabranih za misionarski rad u Mađarskoj, nalazio se i prior Paulus.¹⁵ Povijest ove misije u Mađarskoj ovjekovječio nam je crkvenopovijesni rad *Commentariolum de provinciae Hungariae originibus*. Prema izvorima, stigavši u Mađarsku, Paulus je prvo stvorio osnove samostana u Veszprému i u Székesfehérváru (Stolnom Biogradu), okupljajući oko sebe nekoliko fratara koji su

¹³ Banfi, F.: op. cit., str. 35.–36.

¹⁴ "est suus hic locus Paulo Hungaro tribuendus, qui selectas aliquot adnotationes reliquit in primam et secundam Decretalium compilationem, ut tradit Jo. Andreae: et tertiam quoque compilationem interpretatus est. Ex eius autem scriptis aliqua more suo delibavit Bernardus Parmensis, et in Glossam Decretalium iniecit. In multis scholarum nostrarum professoribus et alumnis, qui ad Ord. Praed. nuper institutum, et Bononiae in ipso sui exordio maxime florentem convolarunt, Paulum Hung. Iurisprudentiae Professore constat fuisse. Sitne hic idem Decretalium interpres, non temere dixerim. Aetas tamen, et nomen et patria mire congruunt. Hic a MCCXXI. in eum ord. receptus est a fundatore ipso S. Domenico, mox autem in Pannoniam missus est, ad novas Ordinis sui colonias constituendas" citira Banfi, F.: Regesta litterarum Magistrorum Generalium Ordinis Praedicatorum, u: "Archivio Storico per la Dalmazia" XXIV. (1937.), Rim, str. 248.; Ipolyi, A.: Adalékok a magyar domonkosok történetéhez, u: "Magyar Sion", V. (1867.), Ostrogon, str. 481.–497.

¹⁵ Veress, L. bolonjske ljetopise započinje citirajući Ferrarius: "Cum Magister Paulus Hungarus, qui tunc Iuris canonici publicus erat Bononiae Professor, ad Sancti Dominici sodalitatem se contulisset, eodem anno ab eodem Sancto Patre cum aliis quator fratribus missus est in Hungariam." (op. cit., str. 1., usp. Pfeiffer, N.: op. cit., str. 17.–26.).

sudjelovali u osnivanju zagrebačkog samostana.¹⁶ Istodobno, dio izvora ne opaža vremensku razliku, i Paulusa koji stiže u Mađarsku iz Bologne, te osnivača reda u Székesfehérváru, drže dvjema različitim osobama.¹⁷

Podaci o daljnjem Paulusovu životu također dolaze iz različitih izvora. Prema *Commentariolum*, za vrijeme obraćanja Kumana, 1241. godine oko devedeset osoba umrlo je mučeničkom smrću, a među njima je bio i Paulus.¹⁸ Međutim, Paulusovo ime nije spomenuto među fratrima koji su umrli mučeničkom smrću. Ne raspoložemo sigurnim podacima o njegovoj kasnijoj djelatnosti. Sigurno je samo to da je 1223. godine na čelo dominikanskog reda koji je u Mađarskoj osnovao Paulus došao Teodorik, koji je bio njemačkog podrijetla. Prema tome 1223. godine Paulus već nije bio u Mađarskoj. Prema nekim nepotvrđenim istraživanjima vratio se u svoju domovinu, u Dalmaciju. Može se pretpostaviti da Paulus koga su ubili Tataři nije istovjetan s osnivačem dominikanskog reda u Mađarskoj. Izvjesni izvori također drže da se Paulusova misionarska djelatnost nije proširila samo na Dalmaciju, nego i na Bosnu.¹⁹ Zamršenost podataka o Paulusovoj ličnosti dalje

¹⁶ Balics, I.: A római katolikus egyház története Magyarországon II./II., Budimpešta, 1890., str. 346. citira rad talijanskog Ferrarija, S.: De rebus Ungaricae provinciae sacrae Ordinis Praedicatorum, (Beč, 1637.), na osnovu kojeg ovako opisuje osnivanje reda u Mađarskoj vezano za Pavlovu djelatnost: "A rendi káptalan elhatározta, hogy a szerzetet Magyarországra is átülteti, ennek kivételére Pált választották, mint aki az ország viszonyával leginkább ismerős. Pál előjáróinak áldásával megerősítve, harmad magával útnak indult, s miután útközben a rend még más három tagja is csatlakozott hozzá, 1221-ben megérkezett Magyarországra. Pál mester és társai oly buzgósággal fogtak a rájuk bízott feladat kivitelezéséhez, hogy az új szerzet rövid idő alatt Győrött és Veszprémben a hívők bő adakozása folytán kolostorokat építhetett."

¹⁷ V. Banfi, F.: op. cit., str. 7.-9.

¹⁸ O misionarskim putevima dominikanaca Banfi, F. citira *Commentariolum*: "deinde memores fratres petitionis beati Dominici de paganorum conversione et precipue Cumanorum... ordinaverunt spiritus sancti consilio fratres viros virtutis mittere ad gentem iam dictam, ubi tribulationis et vix credibilibus miseriis affecti repulsi sunt a paganis, et nullo fructu allato redire ad propria sunt compulsi. Sed spiritu sancto inflamante et zelo animarum urgente, secundo ad dictam gentem redierunt et per multa viarum discrimina pervenerunt ad eos, iuxta quendam fluvium, qui dicitur Deneper, ubi frequenter fame et siti et nuditate ac varia persecutione afflicti, alii ex ipsis in captivitate sunt interempti, alii nichilominus in incepto predicationis officio constanter permanebant. Tandem autem placuit altissimo respicere laborem et econstantiam fratrum et dedit eis gratiam ut audirentur a dictis paganis: et sic primo omnium ducem Cumanorum, nomine Burch, cum aliquis de familia sua baptizaverunt..." O mučeničkoj smrti Paulusa i njegove braće svećenika: "Post multos autem labores fratrum cepit, Deo cooperante, ibi esse conventus, et inceptum inter eos fratres confidenter predicare. Numerum autem eorum, qui ad finem domini nostri Iesu Christi de die in diem convertebantur, ipsius solius est computare. Cum hec sic agerentur et in dictorum paganorum conversione fratrum zelantium animi fervor magis ac magis augetur, supervenit, occulto Dei iudicio, Tartarorum persecutio, que non solum dictam predicationem fratrum nostrorum impedivit, sed etiam multos ad regnum celorum festinantes ire compulit, adeo ut circiter nonaginta fratres nostri ordinis, — alii gladiis, alii sagittis, alii lanceis interfecti sunt, alii ignibus cremati ad regnum celorum convolaverunt..." (op. cit., str. 8.; usp. Pfeiffer, N.: op. cit., str. 144.-145.)

¹⁹ "refert franciscus diacetus in capitulo finali Vitae s. Dominici in Dalmazia Sanctum Paulum eius Provinciae Inquisitorem ab impiis haereticis igne fuisse consumptum." (Balics, I.: op. cit., str. 347., usp. Banfi, F.: op. cit., str. 10., Pfeiffer, N.: op. cit., str. 60.-74.)

komPLICIRA i činjenica da je od 1195. do 1301. godine, a osobito počevši od 1260-tih godina, na području Ugarske Kraljevine bilo na vodećim dužnostima poznato otprilike 20 crkvenjaka imenom Pavao.²⁰

II. Djelatnost Paulusa Dalmate/Hungarusa: izvori i pozadina povijesti rukopisa njegovih *Notabilia*

U bolonjskoj ustanovi gdje je Paulus stekao pravnu spremu, a kasnije djelovao i kao profesor, naslijeđe njegove djelatnosti na području kanonskog prava ostalo nam je pod naslovom *Notabilia*, koja se sastoje od više dijelova koji sačinjavaju cjelinu. Paulusova *Notabilia* sadrže objašnjenja i napomene za bolonjska sveučilišna predavanja napisana za *Compilationes*, zbirku raznih kompilacija. Ona je pak pripremljena za *Decretum*, zbirku papinskih dekreta koju je između 1139. i 1148. godine sastavio Grazianus. Rad je studentima u to vrijeme služio kao neka vrsta zbirke repertorija za proučavanje kompilacija zbirke dekreta.

Prateći sudbinu Paulusovih *Notabilia*, prema mišljenju Giovannija di Andree, pravnika kanonskog prava koji je živio sto godina nakon Paulusova doba, ova su se objašnjenja nadovezala za prvu i drugu zbirku dekreta. Pri sastavljanju svog rada, Paulus je, od suvremenih zbirki kompilacija, mogao imati u vidu *Compilatio prima*, sačuvanu pod imenom Bernarda Balbija, i *Compilatio secunda*, sačuvanu pod imenom Giovannija di Galesa, te treću zbirku, *Compilatio tertia*, koja se može vezati za ime pape Inocenta.²¹

U svom izvornom obliku, Paulusova *Notabilia* ostala su neobjavljena. Schulte je tek 1868. godine otkrio autorove rukopise pripremljene za drugu i treću zbirku kompilacija.²² Osim Schulteova lajpciškog otkrića, kasnije su pronađeni i drugi rukopisi *Notabilia*, na osnovi kojih se može ustanoviti da je Paulus svoja *Notabilia* pripremio za prve tri zbirke kompilacija.²³ Kodeks (261) koji je čuvan u Vatikanu i

²⁰ Između ostalih ponajvažniji je kasniji majstor Pavao, koji je također studirao u Bologni, *legum doctor*, ostrogonski prepošt, savjetodavac Ladislava IV. (usp. Balics, I. op. cit., II./II., str. 111., 534.). U ovom razdoblju također je Pavao ime pečuškom biskupu (*Verecs*, I. op. cit., Bevezetés LIII., odn. Balics, I. op. cit., II./I., str. 485., 487.), biharskom velikom županu (op. cit., II./II., str. 336.), dekanu iz Dömös-a, pečuškom biskupu i jednom opatu iz Tihanya. Djelatnost Paulusa Dalmate/Hungarusa Balics izlaže pod natuknicom "bolonjski sveučilišni profesor mađarskog podrijetla" (op. cit., II./II. str. 346.-349.).

²¹ Banfi, F.: op. cit., str. 11.-12.

²² Schulte, J. F.: *Literaturgeschichte der Compilationes antike, besonders der drei ersten*, u: "Sitzungsberichte" LXVI., (1870.), Beč, str. 51.-55. Autor u ovom radu daje opis lajpciškog primjerka iz XIV. stoljeća (usp. Gábor, Gy. op. cit., str. 20.-21., odn. Toldy, F.: op. cit., str. 4.).

²³ Rezimirajući istraživanja o genealogiji rukopisa *Notabilia*: osim leipziškog primjerka pronađen je u gradskoj knjižnici Angersa primjerak iz XIII. stoljeća koji je sadržio *Notabilia* napisane za II. i III. *Compilatio*. Gy. Gábor daje opis talijanskog kodeksa koji se nalazi u sveučilišnoj knjižnici Giessena, i koji je vjerojatno s početka XIV. stoljeća. Kodeks koji je otkrio Gábor sadrži izvorni tekst *Compilatio tertia*, tj. zbirke službenih pisama pape Inocenta do 1210. godine, kao i tekst jednog dijela *Notabilia* napisanih za zbirku. Usporedost dvaju tek-

sadrži napomene napisane za *Compilatio secunda* i *tertia*, nosi naslov *Notabilia Borgbesiana*. Kodeks je otkrio Kuttner 1927. godine, a svoje tvrdnje o njemu objavio je na stranicama *Repertorium der Kanonistika*.²⁴ Rezimirajući dosad rečeno, na osnovi rezultata dosadašnjih istraživanja, Paulusovi radovi s područja kanonskog prava koji su se sačuvali pod naslovom *Notabilia*, mogu se svrstati ovako:²⁵

1. *Notabilia sulla Compilatio prima*. Ovaj je rad obuhvatio Paulusove napomene napisane za izvore koji se mogu povezati sa četiri različita autora.
2. *Notabilia sulla Compilatio secunda*, koja je Paulus pripremio za zbirku kompilacija, sačuvanu pod imenom Bernarda Balbija.
3. *Notabilia sulla Compilatio terza*, koja je Paulus pripremio za zbirku kompilacija, sačuvanu pod imenom Giovannija di Galesa.
4. *Notabilia sulla Compilatio I-III*. U ovom se radu ne može identificirati autor na čije je radove Paulus nadovezao primjedbe.

Veza između Paulusovih tekstova *Notabilia*, pronađenih u raznim kodeksima i napisanih za pojedine zbirke kompilacija, u filološkom pogledu zasad nije raščišćena. Pojedini odlomci *Notabilia sulla Compilatio III*. pronađeni su u Angersu, Leipzigu, Worcesteru i u Parizu, a pojedini se odlomci *Notabilia sulla Compilatio I-III*. mogu pronaći u Oxfordu, Berlinu i u pariškoj Nacionalnoj knjižnici. Istodobno, otkrivanje daljih filoloških veza može pridonjeti novim spoznajama, ne samo za proučavanje izvora srednjovjekovne mađarske povijesti prava, nego i za poznavanje povijesti pohađanja sveučilišta u srednjem vijeku. Na taj je način jedan od nedavno pronađenih kodeksa, vatikanski kodeks *Borghesiana*, upravo zbog svog sadržaja, posvjedočenje o aktivnoj duhovnoj atmosferi u kojoj je Paulus Dalmata/Hungarus djelovao, zajedno s Tankredom i Damasom, među profesorima prava bolonjskog sveučilišta.

III. Paulusova moralno-teološka djelatnost: *Summa de poenitentia*

Paulusov rad koji je nastao u bolonjskom monaškom redu oko 1220.-21. godine po nalogu dominikanskog reda, sačuvao nam je vatikanski kodeks *Pal. Lat.* 461. Sadržajem *Summa* je priručnik penitencije namijenjen vjernicima. Poznata su nam dva izdanja, jedno iz 1723. i jedno iz 1880. godine. Pojedini odlomci djela mogu se naći u Angersu i u Bambergu te u Montecassinu.²⁶

Strukture dvaju poznatih potpunih izdanja *Summa* znatno se razlikuju: izdanje iz 1723. kratka je rasprava u 23 poglavlja (*Tractatum breve de confessione*), a izdanje iz 1880. u biti se može podijeliti na dva dijela: na izlaganja o glavnim grijehovima, te na izlaganje o glavnim vrlinama razlikovanim na teološkoj osnovi (*De viciis principalibus*, odn. *De virtutibus cardinalibus*), a, na kraju djela, zaključuje ih kratki rezime naslovljen *De confessione*.

stova omogućuje između ostaloga tekstualno uspoređivanje izvornog rada i Paulusovih objašnjenja sastavljenih za njega (usp. op. cit., str. 21.-23., Pfeiffer, N.: op. cit., str. 18.-20.).

²⁴ Kuttner, S.: *Repertorium der Kanonistik* (1140-1234), u: "Studi e Testi" LXXI, Città del Vaticano, 1927., str. 411.-413.

²⁵ Usp.: Banfi, F. op. cit., str. 11.-20.

²⁶ Banfi, F.: op. cit., str. 22.-34.

U stručnoj je literaturi sporno pitanje je li Paulus Dalmata/Hungarus, prior bolonjskog dominikanskog reda, sveučilišni profesor u Bologni istovjetan s autorom moralno-teološke *Summe*. *Summa* mnogi povezuju s jednim Paulusom njemačke nacionalnosti, a drugi s jednim francuskim autorom. Prema drugim autorima cijeli rad nije Paulusovo djelo, jer su kompilacijski radovi takva tipa bili vrlo rašireni u srednjem vijeku. Međutim, i prema ovom gledištu Paulusova je zasluga što je stvorio prvi dio ove duge serije.²⁷

U cjelini, može se utvrditi – i na temelju stilističkih i drugih sličnosti – da su Paulus, majstor bolonjskog samostana Niccola delle Vigne i “*Magister Paulus presbyter S. Niccolai*”, u *Summi* spomenut kao autor, iste osobe.

Bibliografija

Balics, L.: A római katolikus egyház története Magyarországon, II./I., Budimpešta, 1885., str. 188–221.; II./II., Budimpešta, 1890., str. 343–356.

Banfi, F.: Paolo Dalmata detto Ongaro (A proposito dei codici Borghes), Estratto dall' Archivio Storico per la Dalmazia, XXVII., Rim, (1939.), 35 str.

Banfi, F.: Regesta litterarum Magistrorum Generalium Ordinis Praedicatorum, u: “Archivio Storico per la Dalmazia”, XXIV., Rim, (1937.), 248 str.

Békesy, E.: Magyar iratok az Árpádházi királyok korában, in: “Katolikus Szemle”, X., Budimpešta, (1896.), str. 529–548.

Bónis, Gy.: Középkori jogunk elemei (Kanonjog, szokásjog, római jog), Budimpešta, 1972.

Fejérfataky, L.: Szellemi élet az Árpádok alatt (Jog és természettudomány az Árpádok alatt), u: “Figyelő”, III., Budimpešta, (1878.), str. 186–193.

Ferrario, G. C.: Relazioni italo-ungheresi nella storia, Budimpešta, 1925., 26 str.

Gábor, Gy.: Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez (III.), Magyar Pál XIII. századi kánonjogtudós “Notabilia” c. művének ismeretlen példánya a giesseni egyetemi könyvtárban), u: “Magyar Könyvszemle”, XVIII., Budimpešta, (1910.), str. 19–29.

Horváth, G.: A Szent-Domokos rend múltjából és jelenéről, Budimpešta, 1916., 424 str.

Ipolyi, A.: Adalékok a magyar domonkosok történetéhez, u: “Magyar Sion” V., Ostrogon, (1867.), str. 481–497.

Pfeiffer, N.: Die ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tartarenvernichtung 1241–1242, Zürich, 1913., str. 240., osobito str. 1–50.

Roma e l'Italia nel contesto della storia delle università ungheresi, u: “Studi e Fonti” V., Rim, 1985., str. 199., posebno str. 21–72.

²⁷ Banfi, F.: op. cit., str. 34.

Toldy, F.: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista, u: "Magyar Tudományos Akadémia Értekezések a nyelv és széptudományok köréből", Budimpešta, (1871.), str. 3–19.

Veress, L.: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864), Budimpešta, 1941., 703 str.

Zagagnini, G.: Le scuole e la libreria del convento di San Domenico in Bologna, dalle origini al secolo XVI, u: "Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia Patria per le provincie di Romagna", IV., XVII., Bologna, (1924.), 238 str.

From sources of legal history on the medieval Hungarian Kingdom: Paulus Dalmata/Hungarus and his Notabilia

In particular disciplines of the history of culture of the Hungarian people and of other Central-European peoples, the research of the intellectual class about studying in West-European universities, about medieval *peregrination academica*, has an important role. The research of the integration of the education, brought from abroad, throws light on building of the professional mediation channels, as well as on the basic features of the domestic culture and the domestic system of institutions, connected with professional fields already under construction at the time. From medieval Italian university workshops, the general cultural-historical role, in the first place, of Bologna and Padova, in founding of Hungarian and other Central European universities has been researched by numerous studies.

In researches of the Hungarian law history, the structure of the then education in law and basic features of the domestic development of law before the events in Mohač can primarily be learned from studies of László Veress and Györgyó Bónis. Their works must be pointed out among the professional literature in this period, due to the systematic collecting and arranging of available data, that is, due to the way of processing of monographic presentations. On the one hand, from these researches it is known that the knowledge acquired at Italian universities had a considerable influence on the development of the legal culture which was formed in the territory of the medieval Hungary, in the Hungarian Kingdom, and on the professional qualifications of the then employees of the royal-church administration, that is, during transfer of particular legal institutions domesticated abroad. On the other hand, from attending of foreign universities, which was a generally spread practice in the Middle Ages, it also becomes clear in what way did the then Hungarian administrative-legal apparatus, connected with the church, but gradually secularizing, also connect to the educational system of Italian universities, besides processing of the knowledge acquired abroad.

At the same time, the domestic application of foreign experiences was also enriched by ethnical diversity of the Hungarian Kingdom, and their multi-layer cultural, linguistic and professional interconnection is unknown to us. We have very little information about the activity and life of those parish clerks and laymen of a different nationality, which worked and achieved leading duties in the Hungarian state administration. But, one of the defining personalities in the development of law in Hungary, before Mohač, the church clerk, which is mentioned as Paulus Hungarus in certain sources, and as Paulus Dalmata in others, was of a Croatian origin.

We find the name of Paulus Dalmata/Hungarus for the first time in Italian researches of the history of pilgrimage of Hungarian lawyers among Hungarian students, later professors of the Bologna university before 1241. In the first quarter of 1200s, Paulus worked as a professor of canon law in Bologna. The result of his scientific activity are two code books kept in Vatican: *Codex Borgbesiana 261*, which

contains *Notrabilia*, and *Codex Palatina Latina 461* which is ascribed to him, which contains *Summa poenitentia*, the work of a moral-theological character. After 1221, Paulus was the main director of the domestication of the Dominican order in Hungary, according to its request, and the creator of its Hungarian organization. In that capacity, Paulus had an important role in the church organization of these parts, all until his, according to some sources, martyr-like death during the invasion of Tatars.